

E. Blaauw, K.C.P.M. Ferenschild, P.J. van Koppen & L.P. Sheridan (2002) Gedragskundige daderprofilering. In: P.J. van Koppen, D.J. Hessing, H. Merckelbach & H.F.M. Crombag (red.), *Het recht van binnen: Psychologie van het recht* (pp. 217-235). Deventer: Kluwer

Gedragskundige daderprofilering

Eric Blaauw

Katelijne Ferenschild

Peter J. van Koppen

Lorraine P. Sheridan

In de nacht van 30 april 1999 verlaat de 16-jarige Marianne Vaatstra tezamen met twee vrienden een discotheek in Kollum. Marianne en de jongens fietsen een klein stukje samen op, waarna Marianne het laatste stuk alleen verder fietst naar haar woonplaats Zwaagwesteinde. Maar ver komt zij niet, omdat zij een eindje verder van haar fiets wordt afgetrokken. In een uithoek van het weiland dat langs het fietspad ligt, wordt Marianne op gruwelijke wijze verkracht en gewurgd en wordt haar keel doorgesneden. Voor de opsporing van de dader werd een zogenaamd recherche bijstandsteam (RBT) geformeerd. Langdurig onderzoek leidde niet tot de dader. Na anderhalf jaar werd in een uiterste poging de dader te pakken te krijgen, een daderprofiel opgesteld door zes gedragsdeskundigen:

‘Het betreft een blanke man met extreme fantasieën over seks, geweld, macht en controle. Hij heeft zijn fantasie strak volgens een draaiboek uitgevoerd. Het is iemand die de omgeving van Veenklooster goed kent en zich daar vertrouwd voelt. De plek is van te voren goed uitgezocht. Waarschijnlijk heeft hij zich per fiets verplaatst en het is dus aannemelijk dat hij uit de buurt komt. Het is zeer waarschijnlijk dat hij op zijn minst al eerder iets dergelijks geprobeerd heeft. Hij gedraagt zich op zijn zoektocht naar slachtoffers als een roofdier in zijn jachtgebied. Hij zal regelmatig op straat zijn geweest, op zoek naar geschikte plaatsen om het misdrijf te plegen en op zoek naar slachtoffers. Vanuit aangetroffen sperma is bekend dat hij niet gesteriliseerd was. Uit aangetroffen haar blijkt dat hij in ieder geval geen Aziatisch of Negroïde type mens is, maar een blanke, niet noodzakelijk komend uit Nederland. In het algemeen bevinden plegers van dit soort feiten zich in de leeftijdsgroep 20-45, maar er zijn hier aanwijzingen dat hij eerder aan de onderkant (20-30), dan aan de bovenkant (30-45) daarvan zal zitten. De dader woont vermoedelijk alleen of bij zijn ouders. Als hij een partner had, dan zullen sommige onderdelen van met name zijn seksuele gedrag herkenbaar zijn, omdat hij ook met zijn partner geprobeerd zal hebben om zijn seksuele fantasie ten uitvoer te brengen. In de omgang met andere mensen maakt hij vooral een gecontroleerde en beheerste indruk. Hij is niet iemand die gauw zijn emoties zal tonen. Hij heeft voldoende sociale vaardigheden om normaal met andere mensen om te gaan. Op geen enkele manier is aan de buitenkant van deze man te zien dat het gaat om een verkrachter en moordenaar, of met andere woorden, hij ziet eruit als

een doorsnee Nederlander. Mensen die hem iets beter kennen zullen de verstandhouding die ze met deze man hebben beschrijven als oppervlakkig. Ze kennen hem niet echt, hij geeft zijn gedachten en gevoelens niet bloot. Hij heeft weinig sociale contacten. Het is waarschijnlijk dat hij een baan heeft, maar het is niet een sociaal persoon en dat kan tot uitdrukking komen in zijn werk. Bijvoorbeeld de keuze van zijn baan, de relatie met zijn chef en collega's en zijn gedrag tijdens het werk. Hierbij kan gedacht worden aan te laat komen, ziek melden en wisselen van baan. Een misdrijf als gepleegd in het geval van Marianne Vaatstra is zelden de eerste keer, dat een dader zijn fantasie ten uitvoering brengt. Hij zal geleidelijk hiermee begonnen zijn en daarom is het heel goed mogelijk, dat hij zich in het verleden heeft bezig gehouden met zaken als exhibitioneren (potloodventen), gluren en mogelijk eerdere pogingen tot aanranding of zelfs verkrachting. Daarbij zou hij zich ook schuldig gemaakt kunnen hebben aan relatief geringe andere strafbare feiten, die niets met seks te maken hebben, zoals diefstalnetjes of het roven van een tas. Hiervoor is hij mogelijk niet door de politie opgepakt en heeft hiervoor geen proces-verbaal gekregen. Het kan echter heel goed, dat iemand in zijn naaste omgeving wel van de vroege misstappen in zijn leven op de hoogte is. Net zo goed als dat die fantasie niet ineens is ontstaan, zal hij ook niet ineens weer verdwenen zijn. De kans dat deze man opnieuw zal proberen een slachtoffer te maken, is helaas zeer reëel.¹

Dit profiel werd bekend gemaakt in de uitzending van het televisieprogramma *Opsporing Verzocht* van 27 juni 2000. Het profiel was ook de aanleiding voor het RBT om voor te stellen in een straal van 15 km om de plaats delict alle mannen in de genoemde leeftijd wangsljim af te nemen voor een DNA-profiel. Het openbaar ministerie besliste echter anders. Begin 2001 is het RBT ontbonden en het onderzoek naar de moord op Marianne Vaatstra beëindigd zonder dat een dader is gevonden.

Het zal duidelijk zijn dat het gebrek aan resultaat in de zaak Vaatstra niet maatgevend hoeft te zijn voor het nut van daderprofielen. Maar zijn zij in andere zaken wel nuttig gebleken? Over het samenstellen van een daderprofiel en het nut daarvan handelt dit hoofdstuk.

Wat is daderprofilering?

In elk ernstig misdrijf vraagt de politie zich af wat zij van de dader weet op grond van hetgeen op de plaats delict is gevonden en verder, bijvoorbeeld door getuigenverklaringen, bekend is geworden. Dat is de essentie van recherchewerk. Zo was in de zaak Vaatstra de plaats waar Marianne verkracht en vermoord is een bijzondere plek die vermoedelijk alleen wordt gevonden door mensen die ter

1. Zie <http://www.omroep.nl/avro/opsporing/>.

plaatse goed bekend zijn. Gedragskundige daderprofilering omvat echter meer.² Daarin wordt eveneens gezocht naar kenmerken van de dader die niet direct af te leiden zijn uit de gegevens die bij het rechte team bekend zijn.³ Een belangrijke bijdrage daaraan wordt geleverd door de resultaten van empirisch onderzoek naar hoe verschillende typen daders hun misdrijven plegen te combineren met kenmerken van de concrete zaak.

Dat komt niet overeen met het populaire beeld dat wordt gegeven van gedragskundige daderprofilering. In een film als *The Red Dragon* of in de televisieserie *Profiler* zien *profilers* op de plaats delict ‘beelden’ van hoe de dader er uitziet en hoe hij denkt. In de *Sherlock Holmes*-verhalen en in de film *The Bone Collector* zien we detectives die op basis van kleine aanwijzingen vaak veel weten te zeggen over onder meer de woonplaats, het beroep en gedragingen van de dader. Boeken over Kay Scarpetta (Patricia Cornwell) en Tempe Brennan (Kathy Reichs) beschrijven respectievelijk een forensisch patholoog en een forensisch antropoloog die op basis van lichaamsletsels informatie achterhalen over de fysieke kenmerken van de daders. Deze en andere boeken, films en televisieseries hebben grotendeels het publieke beeld van daderprofilering bepaald.

Grubin geeft met zijn uitspraak dat ‘offender profiling is the stuff of which myths are made’ de indruk dat daderprofilering een mythische en weinig inzichtelijke aangelegenheid is.⁴ Een spectaculair daderprofiel van de psychoanalytisch geschoolde psychiater Brussel versterkt dit idee nog verder. Gedurende 16 jaar, van 1940 tot 1956, terroriseerde de zogenaamde *Mad Bomber* New York. De dader, George Metesky, wandelde op 16 november 1940 het kantoor van de verzekeringsmaatschappij Consolidated Edison binnen, liet een gereedschapskist vallen en liep weer naar buiten. In de houten kist zat een pijpbom die niet geëxplodeerd was en een briefje eromheen met de tekst ‘Con Edison crooks, this is for you.’ Drie maanden later ontving de New Yorkse politie een brief met de tekst: ‘I will make no more bomb units for the duration of the War – My patriotic feelings have made me decide this – Later I will bring the Con Edison to justice – they must pay for their dastardly deeds.’ Metesky hield zich aan zijn woord: vanaf 29 maart 1950 ontploften er op verschillende plaatsen in New York meer dan 30 bommen. De brief die de Mad Bomber naar de politie stuurde en andere brieven die door hem naar verschillende instanties en personen waren verstuurd, werden bestudeerd door psychiater Brussel. Hij concludeerde dat de bommenlegger een zwaargebouwde man van middelbare leeftijd was die samenwoonde met een familielid, waarschijnlijk een zuster, en die doorgaans gekleed zou zijn in een pak met twee rijen knopen. Bij de aanhouding van George Metesky bleek vrijwel alles te kloppen, inclusief het dragen van een pak met twee rijen knopen.⁵

2. Er bestaan tal van verschillende benamingen voor gedragskundige daderprofilering: profielanalyse, gedragsanalyse, *offender profiling*, *criminal profiling*, *psychological profiling*, *criminal personality profiling*, of de wat bredere *criminal investigative analysis*. De verschillende benamingen hebben echter dezelfde basis, namelijk het afleiden van daderkenmerken uit de kenmerken van de misdaad.
3. Blau (1995) en J.E. Douglas, Ressler, Burgess & Hartman (1986). Het gaat daarbij meestal om sociale en demografische kenmerken van de dader. Zie Annon (1995), Ault & Reese (1980), Grubin (1995) en Homant & Kennedy (1998).
4. Grubin (1995).
5. Brussel (1968).

Metesky woonde echter samen met twee zusters in plaats van één. Een groot succes, als wij Brussel mogen geloven. Maar daarop komen wij later in dit hoofdstuk terug.

Er zijn tal van andere succesverhalen die hebben geleid tot aanhouding van de daders. Die verhalen hebben echter één ding gemeen: er wordt meestal zeer weinig informatie gegeven over de manier waarop men tot het profiel kwam. Daderprofilering lijkt inderdaad een mythische aangelegenheid en *profilers* lijken er alles aan te doen om dat zo te houden.

De werkelijkheid is meer prozaïsch. Bij het samenstellen van een daderprofiel doorloopt men tenminste twee fasen. Ten eerste wordt op basis van hetgeen de politie op de plaats delict vond en andere informatie in de zaak – zoals het verhoor van het slachtoffer als dat nog mogelijk is – getracht vast te stellen wat de dader precies heeft gedaan en in welke volgorde.⁶ Ten tweede wordt uit dat gedrag afgeleid welke kenmerken de dader zou kunnen hebben.⁷ Bij de bestudering van het gedrag van de dader kan van alles van belang zijn, zoals het taalgebruik.⁸ Daarbij is de door het slachtoffer gegeven informatie van groot belang.⁹ De stap van het gedrag van de dader naar diens profiel wordt, als het goed gebeurt, mede gebaseerd op hetgeen bekend is uit empirisch onderzoek over dit soort daders en men maakt gebruik van gegevensbestanden van dit soort delicten.¹⁰ Het zal duidelijk zijn dat het samenstellen van een profiel slechts zinvol is als bij het gedrag waar het om gaat ook voldoende diversiteit gevonden kan worden. Sommige delicten lenen zich daarom beter voor een profiel dan andere,¹¹ hoewel tegenwoordig ook bij allerlei ‘eenvoudige’ delicten getracht wordt profielen te maken, zoals bij inbraken,¹² brandstichting¹³ en bombrieven.¹⁴

Turvey gaf de meest uitgebreide en systematische beschrijving van het maken van een daderprofiel, wat hij noemt een *deductive criminal profile*.¹⁵ Het maken van een profiel begint met een minutieuze analyse van het forensische materiaal waarbij het gedrag van de dader gereconstrueerd wordt. Dat gebeurt vooral aan de hand van fysiek bewijs, zoals wondpatronen, patronen van bloedvlekken en het spoor van kogels. Ten tweede moet een uitgebreide analyse gemaakt worden van kenmerken van het slachtoffer. Het belang daarvan is gebaseerd op de notie dat kenmerken van het slachtoffer samenhangen met de motieven van de dader en diens modus operandi. Daarbij dient men zich af te vragen welk risicogedrag het slachtoffer vertoont. Dat zou inzicht geven in de mate waarin de dader bereid is risico te nemen bij het misdrijf. Ten derde moet een analyse van de plaats delict worden gemaakt. Daarbij speelt bijvoorbeeld een rol op welke manier de plaats delict kan worden benaderd, welk type plaats het is, op welke manier de dader heeft aangevallen, hoe hij het slachtoffer onder controle heeft gehouden, welke

6. Zie Annon (1995), A. Davies, Wittebrood & Jackson (1997) en Salfati & Canter (1999).

7. J.L. Jackson & Bekerian (1997a) en J.E. Douglas, Ressler, Burgess & Hartman (1986).

8. Dale, Davies & Wei (1997).

9. R.R. Hazelwood & Burgess (2001a).

10. A. Davies (1997).

11. J.T. McCann (1992).

12. Bijvoorbeeld Canter & Alison (2001).

13. Fritzon (2001).

14. Langan & Vajgert (1996)

15. Turvey (1999).

seksuele handelingen hij pleegde en in welke volgorde, wat hij precies heeft gezegd en welke voorzorgsmaatregelen de dader nam. Dit zou inzicht geven in de mentale toestand van de dader, zijn planning en de fantasieën die hij heeft bij het delict.

Verschillende richtingen

In navolging van Brussel,¹⁶ die zijn profiel op psychoanalytische gronden opstelde, zijn ook andere klinici actief met daderprofilering. Bij de klinische benadering baseert de *profiler* de analyse van een delict op zijn eigen ervaring op een bepaald gebied. Zo is de psycholoog Julian Boon in Engeland een veelgevraagde *profiler* door zijn succes met het toepassen van persoonlijkheidstheorieën.¹⁷ De psychiater Richard Badcock meldt successen met de toepassing van zijn klinische kennis over woede, fantasie en het 'innerlijke leven'.¹⁸ Deze twee personen hebben zelfs een eigen televisieserie gekregen, genaamd *The Real Cracker*, waarin hun succesvolle zaken worden behandeld. De Engelse psycholoog Paul Britton oogst lof voor de toepassing van zijn kennis van zedendelinquenten en seksuele stoornissen. Hij schreef tevens twee bestsellers over zijn werk als *profiler*.¹⁹ De Amerikaan Ronald Holmes was naar eigen zeggen betrokken bij meer dan 500 zaken door zijn vroegere ervaring als sociaal- en reclasseringwerker.²⁰ Kenmerkend voor de klinische daderprofilering is dat een misdrijf wordt onderzocht vanuit de achtergrondkennis van algemene theorieën of vanuit de ervaring in het werken met bepaalde dadergroepen. Van daaruit worden de kenmerken van de dader gededuceerd (bij werken met theorieën) of geïnduceerd (bij werken vanuit ervaring met groepen), waarbij meestal veel aandacht wordt besteed aan de vermeende gedachten, emoties en motieven van de dader.

Een tweede benadering van gedragskundige daderprofilering begon bij de Behavioral Science Unit van het Amerikaanse Federal Bureau of Investigations (FBI) in Quantico, Virginia.²¹ In het begin van de jaren zeventig van de vorige

16. Daderprofilering bestaat in verschillende vormen echter al heel lang. Woodworth & Porter (1999) stellen dat de gedocumenteerde geschiedenis is terug te voeren naar de publicatie van de *Malleus Maleficarum*, een tekst uit de vijftiende eeuw die was geschreven met als doel de Inquisitie te helpen bij het herkennen van heksen. Zie H. Kramer & Sprenger (1487/1993). In de achttiende eeuw beschreef Franz Gall, die zich bezighield met de frenologie oftewel knobbeltjesleer, dat misdadigers zich kenmerken door de aanwezigheid van een moordorgaan. Zie Stuart (1806). In de negentiende eeuw schreef de Italiaanse criminoloog Césare Lombroso (1889) zijn boek *De Criminele Mens* waarin hij een typologie van misdadigers gaf en achttien fysieke kenmerken beschreef waaraan een misdadiger te herkennen zou zijn. Pas sinds Brussel is er vanuit de politie, media en de samenleving veel aandacht gekomen voor daderprofilering. Overigens beweert Orlob (2001) dat de Berlijner hoogleraar Hans Szewczyk de eerste moderne profiler was.
17. Zie Boon (1997).
18. Zie Badcock (1997).
19. Zie Britton (1997) en Britton (2001).
20. Ronald Holmes heeft vrij veel geschreven op basis van zijn ervaring als speurder in opsporingsonderzoeken en is dus – of eigenlijk beter – te beschouwen als een *profiler* in de FBI-hoek.
21. Tegenwoordig heet dit instituut National Centre for the Analysis of Violent Crime (NCAVC).

eeuw interviewden *special agents* Douglas en Ressler 36 veroordeelde seriemoordenaars in de gevangenis.²² Zij maakten op basis van die interviews een typologie met als twee hoofdcategorieën: georganiseerd en ongeorganiseerd.²³ Georganiseerde moordenaars plannen hun moord, hebben tijdens het plegen alles onder controle en laten nauwelijks sporen na. Materiaal dat zij nodig hebben om het slachtoffer onder controle te houden, zoals bindmateriaal, nemen zij mee naar de moord en nemen het ook weer mee terug. De ongeorganiseerde moordenaar plant de moord niet, voert hem chaotisch uit en laat veel vaker sporen na die hem met de moord kunnen verbinden. Het verschil in plegen van de moord zou ook samenhangen met verschil in persoon van de dader. De georganiseerde moordenaar leidt in tegenstelling tot de ongeorganiseerde moordenaar verder een redelijk georganiseerd leven. Op basis van dit onderzoek en ander onderzoek dat zij uitvoerden naar verkrachtingen, maakten Douglas en Ressler een *Crime Classification Manual*, waarin een belangrijke plaats is ingeruimd voor het gedrag en de persoonlijkheid van de dader.²⁴ De FBI-benadering is net als de klinische benadering deductief van aard – kijken naar een individuele zaak en uit kenmerken van het delict kenmerken van de dader afleiden – maar is minder gericht op gedachten, emoties en motieven van de dader en meer op persoonskenmerken van de dader. Bovendien heeft de FBI-benadering een rechercheachtergrond terwijl de klinische benadering meer een sociaal-wetenschappelijke achtergrond heeft.

De FBI-benadering heeft veel kritiek ge oogst in wetenschappelijke kring. De medewerkers van de FBI publiceerden wel succesverhalen,²⁵ maar elke systematische analyse van successen en mislukkingen ontbreekt. Dat rechtvaardigt ook de conclusie van de Engelsman David Canter dat het bij de FBI gaat om ‘an interesting collection of material but hardly a vast scientific project.’²⁶ Canter is dan ook degene geweest die profielen vooral op basis van statistische analyses van empirische gegevens voorstond.²⁷ Volgens hem maakt een statistische analyse waarin een relatie wordt gelegd tussen kenmerken van daders en kenmerken van slachtoffers en delictplaatsen het mogelijk om met een zekere waarschijnlijkheid uitspraken te doen over kenmerken van de dader op basis van hetgeen de politie over een moord te weten is gekomen.²⁸

Een vierde richting – als men dit zo mag noemen omdat deze richting op het snijvlak staat van de drie genoemde benaderingen – werd ontwikkeld door het Britse Home Office, die daarvoor de National Crime Faculty in Bramshill oprichtte.²⁹ Men houdt zich daar echter veel meer bezig met directe ondersteuning van het rechteam dat een zaak onderzoekt. Het probleem is namelijk dat het bij seksuele moorden, seriemoorden en serieverkrachtingen om nogal zeldzame misdrijven gaat. Daardoor worden vrijwel alle leden van een team in

22. J.E. Douglas, Ressler, Burgess & Hartman (1986).

23. R.R. Hazelwood & Douglas (1980).

24. J.E. Douglas, Burgess, Burgess & Ressler (1992).

25. Zie bijvoorbeeld Ressler & Schachtman (1992) en J.E. Douglas & Olshaker (1995).

26. Canter (1994).

27. Zie ook Aitken, Connolly, Gammerman & Zhang (1996). Zie voor een vergelijking van de Amerikaanse en Engelse methoden Dačić (1997).

28. Zie bijvoorbeeld Canter & Heritage (1990), Canter (1995) en Canter (2000).

29. Copson (1995).

zo'n zaak voor het eerst van hun leven met een dergelijk misdrijf geconfronteerd. Dat team wordt dan bijgestaan door een groep mensen die wel grote ervaring heeft met dit soort misdrijven.

In Nederland had het maken van daderprofielen een wat ongelukkige start. Bij de ontvoering van en – naar later bleek – moord op Gerrit-Jan Heijn maakte men een profiel bekend waarin stond dat hij ontvoerd was door een groep personen waaronder in ieder geval een vrouw die ten minste een Mulo-opleiding had genoten. Later bleek het te gaan om een alleen-werkende dader, de voormalige ingenieur Ferdie E. uit Landsmeer. Deze mislukking was de reden om de Nederlandse politiemann Carlo Schippers voor een opleiding naar Quantico te sturen. Hij werd daarna geplaatst bij de Divisie Centrale Rechercheinformatie (CRI) in Zoetermeer. Van daaruit geeft inmiddels een groep mensen, bestaande uit rechercheurs en psychologen, bijstand aan politieteamen die met dergelijke zware zaken worden geconfronteerd. Men spreekt daarbij van wetenschappelijke rechercheadviesing, omdat profielen slechts in beperkte mate worden gemaakt. De hoofdmoot van het werk is het geven van adviezen voor de opsporing.

Verschillende benaderingen bij seksuele moorden

Voor gedragskundige profilers vormen seksuele moorden de *core business*, hoewel in toenemende mate ook voor andere soorten delicten profielen worden opgesteld. Wij bespreken de verschillen tussen de drie genoemde benaderingen – de klinische, de statistische en die van de FBI – daarom aan de hand van seksuele moorden. Buiten de genoemde verschillen, onderscheiden de drie benaderingen zich van elkaar in de mate waarin gebruik wordt gemaakt van typologieën. Vooral de FBI-benadering leunt zwaar op typologieën. Dat geldt in mindere mate voor de statistische benadering. Vaak worden in plaats daarvan clusters van samenhangende kenmerken beschreven en worden de clusters slechts losjes benoemd. De klinische benadering leunt het minst zwaar op typologieën, maar baseert zich veel meer op de aan- of afwezigheid van bepaalde stoornissen, opvoedingspatronen, persoonlijkheidskenmerken of (neuro)fysiologische afwijkingen. In het navolgende bespreken wij kort enkele voorbeelden van deze drie benaderingen bij de profilering van seksuele moordenaars. Vooraf past bij die bespreking een waarschuwing: slechts in beperkte mate zijn de benaderingen van profilering gebaseerd op empirisch onderzoek en het is derhalve niet altijd duidelijk in welke mate de benaderingen gestoeld zijn op de werkelijkheid. Dat probleem bespreken wij echter uitgebreider na onze uiteenzetting over profielen bij seksuele moorden.

FBI-benadering

Zoals gezegd staat in de FBI-benadering het onderscheid tussen de georganiseerde en de ongeorganiseerde moordenaar centraal. De eerste soort heeft een methodische, voorbedachte aanpak, waarbij daderkenmerken als volwassenheid, vindingrijkheid en seksuele perversie passen. Bij de tweede gaat het meer om onvolwassen gedrag met opportunistische trekken en de mogelijke aanwezigheid van een psychische stoornis. De FBI voegde hieraan nog toe de categorieën 'mix tussen beide typen daders' en de categorie 'sadistische dader'. Dit zijn ech-

ter nuanceringen te noemen, omdat er bij deze beide laatste typen kenmerken worden genoemd die weer terug te voeren zijn op de eerste twee typen.

Ook in de manier waarop de dader het slachtoffer benadert, wordt door de FBI een typologie gehanteerd: de *con*, de *blitz* en de *surprise*.³⁰ Bij de *con* misleidt de dader het slachtoffer. Er is bij deze wijze van benadering dan ook zelden sprake van veel geweld. Bij de *blitz* is er daarentegen wel sprake van veel geweld, waarmee het slachtoffer onmiddellijk wordt uitgeschakeld. Bij de *surprise* wordt het slachtoffer verrast. Geweld is gericht op het onder controle houden van het slachtoffer, niet op het onmiddellijk uitschakelen van het slachtoffer.

Typologieën worden eveneens gebruikt om de motieven van de daders te onderscheiden. Holmes en Holmes en Hickey nemen voor hun typologieën de seksuele moordenaar als uitgangspunt, waarbij de laatstgenoemde auteurs de sadistische daad als de 'beloning' voor de dader zien en de eerstgenoemde de macht en controle aanwijst als de 'winst' voor de dader. De typologieën van Holmes en Holmes van de seriemoordenaar zijn gebaseerd op een aantal veronderstellingen: (1) de seriemoordenaar blijft moorden totdat hij wordt gepakt, (2) seriemoordenaars werken alleen, (3) het slachtoffer heeft op geen enkele wijze een relatie met de dader, (4) deze dader is gemotiveerd om te moorden en (5) ondubbelzinnige motieven ontbreken bij deze dader.³¹ Daarnaast zien zij in het gedrag van deze dader drie kernkarakteristieken. Ten eerste is zijn gedrag van psychogene oorsprong: het komt voort uit een sociopatisch karakterpatroon dat zich heeft gevormd tijdens de ontwikkeling en dat extreme gedrag faciliteert. Ten tweede is er sprake van motieven die niet direct herkenbaar zijn voor de recherche maar die wel degelijk een functie hebben voor deze dader. Ten derde is datgene wat het gedrag van deze dader bekrachtigt bijna altijd psychologisch van aard. De moord is een uiting van de onderliggende motieven.

Holmes en Holmes³² onderscheiden vier typen seksuele moordenaars. Het eerste type is de *visionary killer* die psychotisch is en moordt vanuit stemmen in zijn hoofd of visioenen van god of de duivel. Het tweede type is de *mission killer* die moordt vanuit een zelfopgelegde missie om de wereld te verlossen van een bepaalde categorie mensen, bijvoorbeeld homofielen, prostituees, katholieken of zwarte mannen. Hij is niet psychotisch maar doorgaans wel persoonlijkheids-gestoord. Het derde type is de *power/control killer* die evenmin psychotisch is, en moordt vanuit een behoefte aan volledige dominantie over het slachtoffer. Hij krijgt zijn seksuele bevrediging uit de volledige afhankelijkheid van het slachtoffer. Het vierde type is de *hedonistic killer* die zijn seksuele bevrediging haalt uit geweld en de moord op het slachtoffer.

Keppel en Walter benoemen, op basis van de verkrachtingstypologieën van Knight en Prentky en van Hazelwood en Burgess, vier typen seksuele moordenaars.³³ Het eerste type is de *power assertive killer*: de dader verkracht het slachtoffer om zijn dominantie en mannelijkheid te bewijzen. De moord is vaak een

30. Zie R.R. Hazelwood (2001).

31. R.M. Holmes & Holmes (1996), R.M. Holmes & Holmes (1998) en R.M. Holmes & Deburger (1985).

32. De *hedonistic killer* wordt onderverdeeld in drie subtypen: de lustmoordenaar, de *thrill killer* en de *comfort killer*. Zie R.M. Holmes & Holmes (1998).

33. Zie respectievelijk Keppel & Walter (1999), Knight & Prentky (1987) en R.R. Hazelwood & Burgess (2001b).

ong geplande overtrokken machoreactie om ontdekking te voorkomen. Hun tweede type is de *power reassurance murderer* bij wie de verkrachting dient om zijn negatieve zelfbeeld en gevoelens van inadequaatheden te compenseren en waarbij de moord plaatsvindt uit razernij omdat het doel niet werd gehaald. Het derde type is de *anger retaliatory rape-murderer* die verkracht en moordt uit haat jegens vrouwen en slechte ervaringen in relaties met vrouwen. Het vierde type is de *anger excitation rape-murderer* bij wie de verkrachting en moord voortkomen uit zijn wens om het slachtoffer te domineren en pijn en angst teweeg te brengen. Om een indruk te geven van de inhoud van de profielen, beschrijven wij de *anger retaliatory rape-murderer* wat uitgebreider.³⁴

De dynamiek. Bij deze dader is de verkrachting gepland en de eerste moord vertoont de tekenen van *overkill*. Zijn doel is het pijn doen, bestraffen. Het is evident door woede gedreven gedrag dat uiting geeft aan wraakgevoelens jegens vrouwen. Deze haat komt voort uit slechte ervaringen in relaties met vrouwen. Er is geen sprake van een onderliggende fantasie bij deze dader. Zijn daad wordt ingegeven door een incident met een sterke vrouw tegen wie hij het onderspit moest delven. Omdat het uiten van zijn woede een zondebok betreft, is zijn probleem met de bron nog niet opgelost. Dit betekent dat hij, om stress kwijt te raken, episodisch over zal gaan tot uitbarstingen van geweld.³⁵

Het patroon en profiel. Het patroon van deze dader kenmerkt zich door een gewelddadige seksuele daad met *overkill*. Zijn gevoel van afwijzing en vernedering weerspiegelt zich in deze daad. Het is voorstelbaar dat deze dader zijn slachtoffer zoekt in de categorie personen waarop hij zich wil afreageren. Deze dader bevindt zich in de leeftijdscategorie van midden twintig of ouder. Hij heeft een explosief, impulsief en egocentrisch karakter. Zijn sociale interacties zijn oppervlakkig; niemand kent hem echt. Als hij al getrouwd is geweest dan was deze relatie niet gebaseerd op gelijkwaardigheid. Hij zoekt zijn heil dan in buitenechtelijke relaties, die onbevredigend blijven. Hij is seksueel gefrustreerd en waarschijnlijk impotent. Toch gebruikt hij geen pornografisch materiaal om zichzelf te stimuleren. Als zijn impulsiviteit samengaat met zijn haat jegens vrouwen dan laat zijn strafblad een verleden zien met roekeloos rijgedrag, huiselijk geweld en mogelijk aanranding. Hij heeft een probleem met autoriteitsfiguren en dat uit zich in veel conflicten binnen school- en werksituaties. Zijn slachtoffers bevinden zich gewoonlijk in zijn directe werk- of woonomgeving. Zij herinneren hem mogelijk aan de vrouw die hem 'gekwetst' heeft.

De verkrachting wordt gekenmerkt door de *blitz* aanval. Er is veelal sprake van een niet geplande explosieve aanval waarbij het slachtoffer gekozen wordt omdat het 'voorhanden is'.³⁶ Ook kan hij gebruik maken van een smoes om binnen te geraken in een woning maar zodra de vrouw alleen is, confronteert hij haar. Hij slingert haar beschuldigingen naar het hoofd en haar ontkenningen beantwoordt hij met geweld. Hij kan hierbij gebruik

34. Zie Keppel & Walter (1999).

35. Keppel (1997).

36. R.R. Hazelwood (2001).

11 Gedragkundige daderprofilering

maken van wapens die voorhanden zijn. Afhankelijk van zijn leeftijd, ervaring en innerlijke stress kan de verkrachting al dan niet volledig zijn. Sperma wordt dan ook niet vaak aangetroffen op de plaats delict. Hij gaat door met zijn aanvallen tot hij verzadigd is, ongeacht of het slachtoffer nog leeft of niet. Vanwege deze uitbarsting van woede is er logischerwijs vaak sprake van een ongeorganiseerde plaats delict. Vlak voor vertrek neemt hij nog snel een souvenir mee. Deze dader kent geen schuldgevoel of wroeging. Het slachtoffer is immers zelf schuldig aan de moord. Toch zal hij meestal met tranen in de ogen helpen zoeken naar het slachtoffer omdat hij een verwrongen sentiment voor haar aan de dag legt.

Statistische benadering

Kocsis en collega's onderzochten de kenmerken van 85 seksuele moorden in Australië in de periode 1960-1998 en van de 65 daders die deze moorden pleegden.³⁷ Zij maakten gebruik van VICLAS-gegevens en zaakgegevens van de politiekorpsen. VICLAS staat voor Violent Crime Linkage Analysis System en is een computersysteem dat ontworpen is door de Royal Canadian Mounted Police en de Ontario Provincial Police.³⁸ Het bevat een databestand waarin gegevens van moorden, seksuele misdrijven en langdurige vermissingsgevallen worden opgeslagen. Het systeem maakt het mogelijk om kenmerken van zaken onderling te vergelijken, waarbij in ruime mate aandacht wordt besteed aan gedragskenmerken van de dader. Kocsis en collega's onderzochten 137 kenmerken: 14 slachtofferkenmerken, 36 daderkenmerken, 22 kenmerken van de dader-slachtoffer interactie en 65 kenmerken van het plaats delict.

De analyses leverden vijf clusters van samenhangende kenmerken op. Het eerste cluster beschrijft in feite kenmerken die nergens bijpassen of die juist bij alle seksuele moorden naar voren komen; het cluster beschrijft zaken zoals geslachts-gemeenschap met het slachtoffer, geweld en voorbereiding bij de uitvoer van de daad. Zoals de auteurs zelf ook constateren, is dit geen opzienbarende bevinding gezien de herkomst van de gegevens; seksuele moorden. Het tweede cluster omvat een antisociale niet-berekende perverse dader die veel gebruik maakt van perverse activiteiten en die zich kenmerkt door parafilia. De auteurs noemen dit type seksuele moord het *perversion* type. Het derde cluster, het *fury* type, wordt gekenmerkt door een ernstige mate van geweld, eveneens weinig berekenend, gekoppeld aan woede. Het vierde cluster kenmerkt zich door gedrag dat erop wijst dat de dader het slachtoffer kent en op een nauwelijks gewelddadig plaats delict – bijna alsof de dader niet de dood van het slachtoffer voor ogen had. De auteurs noemen dit het *rape* type. Het vijfde cluster beschrijft een zeer gewelddadig plaats delict met elementen van opzettelijkheid en wreedheid in het gedrag van de dader. Deze dader wordt door Kocsis en collega's het *predatory* type genoemd. Dat komt enigszins overeen met het hedonistische type van Holmes en Holmes en het sadistische type van de FBI. Bij het *predator* type behoren slachtoffers die wat langer zijn, vaker een criminele levensstijl hebben en afhankelijk van anderen zijn voor hun vervoer. De daders bij dit type zijn vaker voorwaarde-

37. Kocsis, Cooksey & Irwin (in druk).

38. Zie G.F. Johnson (1994) en P.I. Collins, Johnson, Choy, Davidson & Mackaye (1998).

lijk op vrije voeten, nogal reislustig, ouder, samenwonend, blank, hebben een verleden van seksuele delicten en hebben allerlei seksuele parafernalia in hun bezit. Zij hebben vaak een vrij goede positie in de gemeenschap. Niet zelden pleegt de *predator* de seksuele moord tezamen met één of meer mededaders. Voor de moord wordt het slachtoffer vaak langdurig gemarteld en wordt haar de mond gesnoerd. Het eerste contact met het slachtoffer wordt veelal gelegd in een landelijke omgeving en de moord wordt meestal gepleegd in het huis van het slachtoffer, dat zich eveneens vaak bevindt in een landelijke omgeving. Vaak wordt de kleding van het slachtoffer vernield en worden daarmee rituele handelingen verricht.

Klinische benadering

Het is niet mogelijk om een volledig overzicht te geven van de klinische benadering van de gedragskundige daderprofilering van moord. De klinische benadering is vooral gebaseerd op allerlei theorieën en de eigen ervaringen van de *profiler* op het betreffende gebied. Dat heeft tot gevolg dat het werk van de klinisch *profiler* weinig inzichtelijk is, omdat men niet weet welke theorie wordt gebruikt of welke achtergrond leidt tot de conclusies. Niettemin zullen veel klinische *profilers* enig gebruik maken van de resultaten uit onderzoek over het verband tussen psychische stoornissen en moorden. Wij bespreken enkele van deze studies kort.

In Finland werden enig onderzoek verricht naar de prevalentie van psychische stoornissen onder moordenaars. Een eerste onderzoek betrof 140 personen die in de periode van één jaar waren aangehouden voor moord.³⁹ Onder de verdachten kwam schizofrenie 6.5 maal vaker voor dan in de gewone bevolking en kwamen stemmingsstoornissen 1.8 maal vaker voor. Een tweede onderzoek richtte zich op 693 personen die in een periode van acht jaar waren veroordeeld voor moord.⁴⁰ Uit dit onderzoek bleek dat er onder de moordenaars een sterke oververtegenwoordiging was van schizofrenen, alcoholisten, personen met een antisociale persoonlijkheidsstoornis en personen met een depressie. Een derde onderzoek werd uitgevoerd onder 281 vrijgelaten forensisch psychiatrische patiënten.⁴¹ Uit dit onderzoek bleek dat vrijgelaten schizofrenen een 50 maal hogere kans hadden op het begaan van een moord dan personen in de gewone bevolking.

Het Finse onderzoek laat zien dat onder verdachten van moord excessief veel psychiatrische problemen voorkomen. Onderzoek in Engeland en Zwitserland richtte zich op de vraag of onder psychiatrische patiënten veel misdrijven worden gepleegd.⁴² Het Engelse onderzoek ging over 538 patiënten die tussen 1965 en 1984 waren opgenomen met de diagnose schizofrenie, schizo-affectieve stoornissen of niet organische psychosen. Zij werden vergeleken met een groep patiënten waarbij geen sprake was van deze stoornissen. Schizofrene mannen bleken drie keer meer veroordelingen op hun naam te hebben voor geweldpleging en andere ernstige misdrijven dan de mannen uit de controle groep. Ook

39. Zie Tiihonen (1993).

40. Zie Eronen, Hakola & Tiihonen (1996).

41. Zie Tiihonen, Hakola & Eronen (1996).

42. Zie Wessely, Castle, Douglas & Taylor (1994).

voor schizofrene vrouwen lag het aantal veroordelingen hoger dan bij de controle groep. Uit een studie in een psychiatrisch ziekenhuis in Zwitserland bleek, naast een verschil tussen de geslachten, de aanwezigheid van alcohol- en druggebruik alsmede de aanwezigheid van een persoonlijkheidsstoornis samen te hangen met de kans op een veroordeling.⁴³ Dit werd echter niet gevonden onder de vrouwelijke patiënten. Bij verdere bestudering van de gegevens bleken schizofrenen, in tegenstelling tot het Finse onderzoek, niet vaker te zijn veroordeeld voor gewelddadige misdrijven.

Uit het weergegeven onderzoek blijkt dat men onder moordenaars relatief veel personen met psychiatrische problemen kan verwachten. Dat levert echter nog weinig relevante informatie op die bij daderprofilering gebruikt kan worden. Daar gaat het immers om de vraag of daders met bepaalde stoornissen ook bepaalde soorten delicten plegen of delicten op een bepaalde manier uitvoeren. Er is wel enig onderzoek dat daarvoor relevant is.

Psychopathie, de antisociale persoonlijkheidsstoornis en sociopathie lijken een belangrijk onderdeel uit te maken van stoornissen bij moordenaars. In Denemarken bleek 1 op de 6 gedetineerde moordenaars in deze categorie te vallen.⁴⁴ Het type moord dat deze daders pleegden, lijkt nauw samen te hangen met de persoonlijkheidskenmerken die onder de twee factoren van de Psychopathy Checklist Revised vallen.⁴⁵ De eerste factor hangt samen met narcisme, misleidend en listig gedrag. Deze daders worden gekenmerkt door een predispositie voor geweld en recidivisme. Deze samenhang is zelfs sterker dan de samenhang tussen recidivisme en alcoholmisbruik of schizofrenie.⁴⁶ De tweede factor hangt samen met crimineel gedrag, antisociaal gedrag en middelenmisbruik. Een hoge score op deze factor wordt minder vaak gevonden bij daders met een hoge sociaal economische status, opleiding of intelligentie. Tussen de eerste factor en de narcistische persoonlijkheidsstoornis bestaat een nauw verband. Psychopathie bevat een sterk narcistische component. Daarmee is niet gezegd dat personen met narcistische persoonlijkheidsstoornis onder de noemer van psychopathie vallen. Zij die een poging doen tot moord of een moord plegen zijn wel veelal narcistisch te noemen; vaker zelfs dan dat zij de diagnose antisociale persoonlijkheidsstoornis of psychopathie krijgen. Narcistische en psychopathische of antisociale persoonlijkheidskenmerken vormen tezamen een persoonlijkheidsconfiguratie die onder bijna alle typen moordenaars wordt gevonden.

Over de sadistische persoonlijkheidsstoornis is met name informatie bekend uit het forensisch veld omdat deze categorie meestal geen psychische hulp zoekt. Studies wijzen uit dat de psychopaat significant meer sadistische trekken vertoont dan de niet-psychopaat.⁴⁷ De aanwezigheid van sadisme differentieert echter niet tussen gewelddadige en seksueel gewelddadige mannen. Dat het veelal mannen betreft die een sadistische persoonlijkheidsstoornis hebben, zou volgens Stone te maken kunnen hebben met de samenhang tussen deze stoornis en

43. Modestin & Ammann (1995).

44. Zie Andersen, Sestoft, Lillebaek, Gabrielsen & Kramp (1996).

45. Zie Harpur, Hakstian & Hare (1988) en over de Revised Psychopathy Checklist Robert D. Hare (1991a). Zie over deze vragenlijst hoofdstuk 34.

46. Zie Marnie E. Rice & Harris (1995).

47. Zie Holt, Meloy & Strack (1999).

testosteron levels.⁴⁸ Deze daders kenmerken zich door moorden die totale controle over het slachtoffer laten zien.

Hoewel andere persoonlijkheidsstoornissen zoals schizoïde, paranoïde, borderline of sadistische kenmerken minder algemeen voorkomen, zijn zij niet onbelangrijk. Zij zijn aanwezig bij een variëteit aan seriële, groteske of zeer wrede moorden. Het grootste deel van de schizoïde gestoorde pleegt echter geen misdrijven. Door het volledig ontbreken van emoties kenmerkt het kleine deel dat wel daartoe overgaat zich door het plegen van misdrijven die het publiek choqueren. Paranoïde daders opereren veelal vanuit politiek dan wel religieus fanatisme of pathologische jaloezie. Ook borderliners⁴⁹ zijn vaker gewelddadig dan personen in de algemene populatie⁵⁰ en onder borderline mannen is een verhoogde kans op het plegen van moord te constateren.⁵¹ Vrouwelijke borderline patiënten plegen zelden een moord, maar als zij overgaan tot moord dan is dat een weerspiegeling van de rest van hun flamboyante leven.

Het nut van profielen

Alle drie genoemde benaderingen kampen met tekortkomingen. De FBI typologieën komen voort uit gesprekken met relatief kleine groepen daders en de ervaring van de *special agents* die deze interviews uitvoerden. Een vraag die zich hierbij voordoet, is of gepakte daders representatief zijn voor alle daders, want bepaalde delicten hebben nu eenmaal een laag ophelderingspercentage. Daarnaast zijn de interviews beperkt gedocumenteerd, worden definities nauwelijks gegeven en vertoont de weergave van de resultaten duidelijke tekortkomingen. Verder liggen de categorieën van de FBI-typologie mijlenver uit elkaar en lijken daarvoor eerder op karikaturen dan op accurate beschrijvingen van misdrijven. In de typologie van de georganiseerde moordenaar en de gedesorganiseerde moordenaar was het kennelijk nodig om een mixtype in te voeren omdat veel gevallen niet in deze typen ingedeeld konden worden of is er juist sprake van veel overlap waardoor daders tot meerdere typen lijken te behoren. Bovendien zullen motieven en gedragingen van de dader niet in elk plaats delict even duidelijk te zien zijn en kunnen motieven en gedragingen van daders veranderen in de loop van de tijd, bijvoorbeeld door opgedane ervaring. In sommige gevallen zijn de motieven ook voor de dader zelf een mysterie.⁵² Deze zaken maken het indelen van een dader in een bepaald type en het daaruit afleiden van zijn kenmerken een hachelijke zaak omdat de politie kan gaan zoeken in een verkeerde richting. Het voordeel van de FBI-benadering is echter dat elke zaak profileerbaar lijkt, het proces inzichtelijk is en de typologieën voor velen intuïtief als juist aanvoelen.

Net als bij de FBI-benadering wordt bij de statische benadering gebruik gemaakt van gegevens van veroordeelde daders. Het is niet duidelijk in welke

48. Zie ook Valzelli (1981).

49. De borderliner wordt gekenmerkt door affectlabiliteit, terugkerend suïcidaal gedrag, buitensporige woede en impulsiviteit.

50. Zie Skodol (1998).

51. Stone v(1990).

52. Zie Dietz (1985).

mate de gevonden resultaten opgaan voor de niet-gepakte daders. Bovendien wordt bij de statistische benadering geen gebruik gemaakt van zelf verzamelde gegevens, maar van gegevensbestanden zoals het al genoemde VICLAS-systeem. Dat systeem wordt door een groot aantal verschillende functionarissen gevoed met gegevens over misdrijven. Het gebeurt nogal eens dat degene die gegevens invoert daarbij niet de nodige zorgvuldigheid betracht. Daardoor is niet alleen de kwaliteit van veel gegevens onbekend, maar kent het VICLAS-systeem ook veel ontbrekende gegevens. Dit levert het probleem op van *garbage in-garbage out*. Daarnaast is er zeer vaak sprake van ontbrekende gegevens bij bepaalde kenmerken waardoor analyses moeilijker te verrichten zijn. Vaak is wel het een en ander bekend over kenmerken van de moord, het slachtoffer of het gedrag van de dader maar heeft deze informatie niet altijd betrekking op dezelfde kenmerken. De analysemethode is meestal de multi-dimensional scaling techniek. Dit is een techniek die gecompliceerde resultaten oplevert, die de analist of onderzoeker veel ruimte voor eigen interpretatie geven. Als een bepaald kenmerk wordt weggelaten of toegevoegd kunnen de resultaten er volledig anders uit gaan zien. Bovendien worden kenmerken die bij de meeste daders voorkomen doorgaans niet geanalyseerd waardoor belangrijke informatie verloren kan gaan. Verder is er vaak sprake van een lage hoeveelheid verklaarde variantie, waardoor veel kenmerken of gedragingen grotendeels onverklaard blijven. Een laatste probleem is dat een statistische *profiler* eerder problemen zal krijgen bij een afwijkend plaats delict dan een FBI-*profiler* of een klinische *profiler*. Het voordeel van de statistische benadering is dat de typologieën een empirische en wetenschappelijke basis hebben en het proces inzichtelijk is.

De klinische benadering kampt vanwege de theoretische achtergrond nauwelijks met het probleem van de representativiteit maar veel meer met het probleem van de toepasbaarheid van de theorieën en verklaring van het vertoonde gedrag. Veelal verklaren theorieën slechts een klein deel van het gedrag. Bovendien zijn theorieën slechts zelden onomstreden en zijn er – vooral in de sociale wetenschappen – meestal theorieën te vinden die precies het tegenovergestelde voorspellen. Bovendien speelt, net als bij de FBI-benadering, de discussie of personen zich wel zo consistent gedragen in uiteenlopende situaties. Het belangrijkste probleem is echter dat het proces van daderprofilering vaak weinig inzichtelijk is omdat klinische *profilers* vaker niet dan wel de achtergronden geven van hun conclusies.⁵³ Zij trekken hun conclusies nogal eens op basis van hun ervaring zonder duidelijk te maken wat die ervaring nu precies is. Het voordeel van de klinische benadering is dat elke zaak profileerbaar lijkt.

Er is nauwelijks onderzoek verricht naar de waarde van daderprofilering voor de politiepraktijk. Dit heeft veel te maken met het feit dat daderprofilering nauwelijks is omschreven, zodat het moeilijk te bepalen is of een bepaalde zaak werd geprofileerd of dat bijvoorbeeld alleen achtergrondinformatie werd gezocht.⁵⁴ In de meeste gevallen geven *profilers* niet of niet alleen een profiel van de dader maar ook suggesties voor het opsporingsonderzoek, een risicobeoordeling, een beschrijving van de persoonlijkheid van de dader of combinaties van deze

53. Zie Gudjonsson & Copson (1997).

54. Zo liet Engels onderzoek zien dat op een totaal van 184 zaken maar liefst 73 zaken (40%) mondeling waren afgedaan en niet hadden geleid tot een rapport.

zaken.⁵⁵ Zo liet Nederlands onderzoek naar 20 zaken waarbij het CRI was ingeschakeld, zien dat er bij slechts 6 van deze zaken een daderprofiel was opgesteld.⁵⁶ Ook kampt onderzoek met het probleem dat er geen standaarden bestaan voor de inhoud een profiel. Hierdoor zijn er grote variaties in de opgestelde profielen, wat voor onderzoek betekent dat er sprake is van veel ontbrekende en niet-verifieerbare gegevens. Zo kon in Engels onderzoek slechts 34 procent van de gegevens worden getoetst op accuraatheid en bevatte 66 procent van de gegevens te veel ontbrekende of niet-verifieerbare kenmerken.⁵⁷

Een interessante benadering van het nut van profielen werd gegeven door Mokros en Alison.⁵⁸ Zij baseren hun onderzoek op het algemene uitgangspunt van profielen dat uitspraken worden gedaan over kenmerken van de dader op grond van kenmerken van het delict. Zij noemen dit de homologieassumptie van daderprofilering. Die assumptie heeft als consequentie dat hoe meer daders op elkaar lijken, hoe meer ook hun delicten op elkaar zouden moeten lijken. De homologieassumptie impliceert verder een tweede assumptie, namelijk dat het gedrag van daders bij de verschillende misdrijven die zij plegen ook consistent moet zijn. Dat laatste ligt overigens niet direct voor de hand. Steck en Pauer vonden dat het gedrag van daders bij verkrachtingen wordt bepaald door de interactie tussen slachtoffer en dader.⁵⁹ Als het slachtoffer anders reageert, zal de dader zich ook anders gedragen. Die bevindingen komen overigens overeen met hoe tegenwoordig in de psychologie gedacht wordt over de invloed van persoonlijkheid op het gedrag: die invloed komt tot stand in interactie met situationele kenmerken.⁶⁰ De resultaten van het onderzoek van Mokros en Alison zijn gemengd: zij vonden geen steun voor de homologieassumptie in hun gegevens van delicten gepleegd door 100 verkrachters. Zij vonden wel steun voor de consistentieassumptie, doordat de variatie tussen verschillende verkrachters groter was dan de variatie tussen delicten van dezelfde verkrachter. Er zijn dus kennelijk wel kenmerken van daders die herkenbaar hun gedrag ten tijde van het delict beïnvloeden.⁶¹

De voormalige *special agent* John Douglas stelde na een analyse van 192 zaken dat de FBI manier van *profiling* in 77 procent van de opgeloste zaken een belangrijke ondersteuning had geleverd van het opsporingsonderzoek en in 15 gevallen de dader had aangewezen.⁶² Een analyse van 6 door het CRI opgestelde daderprofielen liet zien dat rechercheurs in 2 gevallen tevreden waren over het gegeven profiel, in 3 gevallen neutraal en in één geval negatief.⁶³ Engels onderzoek naar 184 zaken liet zien dat het door *profilers* gegeven advies in slechts 14 procent van de gevallen zou hebben geholpen bij het oplossen van de zaak en in slechts 2,7 procent van de gevallen direct zou hebben geleid tot het identificeren

55. Zie J.L. Jackson, Van den Eshof & De Kleuver (1997).

56. Zie J.L. Jackson, Van Koppen & Herbrink (1993) en J.L. Jackson, Herbrink & Van Koppen (1997).

57. Zie Gudjonsson & Copson (1997).

58. Mokros & Alison (2002).

59. Steck & Pauer (1992).

60. Zie bijvoorbeeld Shoda, Mischel & Wright (1994).

61. In die zin ook Grubin, Kelly & Brunson (2001).

62. Zijn methode van onderzoek is echter niet beschreven en daardoor niet verifieerbaar.

63. Zie J.L. Jackson, Herbrink & Van Koppen (1997).

van een dader.⁶⁴ Desondanks waren politiefunctionarissen in slechts 17 procent van de gevallen van mening dat het gegeven advies niet nuttig was geweest. Het nut lag echter nauwelijks in het identificeren van de dader maar veel meer in het vergroten van het begrip van de dader of het misdrijf, het bevestigen van de eigen mening of het bieden van structuur aan het verhoor. Consultatieve bijstand lijkt dus aanzienlijk succesvoller te zijn dan het simpelweg maken van een profiel. Ook in Nederland vonden Jackson en collega's dat niet zozeer de daderprofielen bijdragen aan het succes van een zaak, maar veel meer de adviezen die over de opsporing worden gegeven.⁶⁵

Goede profilers

Uit onderzoek van Copson komt naar voren dat klinische *profilers* meer adviezen geven over de kenmerken van de dader (inclusief persoonlijkheids- en persoonskenmerken) dan statistische *profilers*.⁶⁶ Statistische *profilers* geven meer adviezen over de delictkenmerken, criminaliteitsgeschiedenis en de geografische omgeving van de dader dan klinische *profilers*. Belangrijker wellicht is dat klinische *profilers* over het geheel vaker juiste beschrijvingen bleken te geven dan statistische *profilers*. Het hoogste percentage juiste voorspellingen (79%) werd eveneens behaald door klinische *profilers* – dit was op het gebied van ongemotiveerde adviezen – maar zelfs in deze gevallen bleek nog éénvijfde deel van de adviezen onjuist te zijn. Desalniettemin lijken personen met een klinische achtergrond meer geschikt voor het geven van daderprofielen dan personen met een statistische achtergrond.

Een onderzoek van Pinizzotto en Finkel geeft een verdere indicatie over welke personen het meest geschikt lijken te zijn voor het geven van daderprofielen.⁶⁷ Zij deden onderzoek onder vier groepen: (1) professionele *profilers*, (2) rechercheurs, (3) klinisch psychologen en (4) studenten. Aan deze vier groepen legden zij een reeds opgeloste verkrachtingszaak voor en een reeds opgeloste moordzaak. De gegevens die werden voorgelegd betroffen foto's van het plaats delict, een victimologierapport, een rapport van de lijkshouwer, een toxicologisch rapport en een rapport van de bevindingen van de politie op het plaats delict. Na het lezen van deze rapporten moesten de proefpersonen een beschrijving geven van hetgeen zij hadden gelezen, een beschrijving geven van hetgeen zij belangrijk vonden in de rapporten, een beschrijving geven van de dader en vragenlijsten invullen met gesloten vragen over kenmerken van de dader, zoals fysieke kenmerken, persoonlijkheidskenmerken en gedrag. Tot slot moesten zij proberen de dader in een Oslo-confrontatie te identificeren.⁶⁸ Uit het onderzoek bleek dat de professionele *profilers* uitgebreidere profielen gaven dan de andere groepen. Bovendien hadden professionele *profilers* bij de verkrachtingszaak vaker juiste voorspellingen dan de andere groepen en wisten zij vaker de dader te identificeren in de Oslo-confrontatie dan de andere groepen. Deze verschillen

64. Zie Gudjonsson & Copson (1997).

65. J.L. Jackson, Herbrink & Van Koppen (1997).

66. Zie Copson (1995).

67. Zie Pinizzotto & Finkel (1990).

68. Zie over Oslo-confrontaties hoofdstuk 28.

werden niet gevonden bij de moordzaak die aan de groepen werd voorgelegd. Nadere bestudering van de resultaten van Pinizotto en Finkel leert dat de professionele *profilers* het steeds beter deden dan de rechercheurs, de rechercheurs het beter deden dan de klinisch psychologen, en de klinisch psychologen het beter deden dan de studenten. De mate van ervaring lijkt derhalve een belangrijke rol te spelen in het opstellen van juiste adviezen. Er dient echter te worden opgemerkt dat de onderzoeksgroepen erg klein waren, met vier tot zes personen per groep.

In een Australisch onderzoek werd gewerkt met vijf groepen proefpersonen: (1) professionele *profilers*, (2) rechercheurs, (3) psychologen, (4) studenten en (5) helderzienden.⁶⁹ Deze proefpersonen kregen tal van gegevens van een afgesloten moordzaak voorgelegd: een verslag van wat was aangetroffen op de plaats delict (inclusief foto's), een rapport van de lijkschouwer, een ballistisch rapport, een rapport over kenmerken van het slachtoffer en rapporten van een forensisch bioloog en een forensisch entomoloog. Na het lezen van deze rapporten moesten de proefpersonen een beschrijving geven van de dader en vragenlijsten invullen met gesloten vragen over kenmerken van de dader, zoals fysieke kenmerken, persoonlijkheidskenmerken en gedrag. Uit het onderzoek bleek dat de psychologen de beste prestaties leverden. Zij gaven betere voorspellingen van de persoonskenmerken van de dader, zijn *modus operandi* en zijn persoonlijkheidsprofiel dan de rechercheurs en betere voorspellingen van de persoonskenmerken van de dader dan de helderzienden. Er werden geen andere verschillen tussen de groepen gevonden. Opnieuw bestonden de groepen proefpersonen in dit experiment uit slechts een beperkt aantal personen (20 tot 35), met slechts vijf personen in de profilergroep. De onderzoekers concluderen dat het onderzoek het idee ondersteunt dat een gedegen inzicht in menselijk gedrag een belangrijke rol kan spelen in het proces van gedragskundige daderprofilering.

Het idee dat een gedegen inzicht in menselijk gedrag van belang is voor gedragskundige daderprofilering wordt door de voormalige *special agents* van de FBI onderschreven.⁷⁰ Zij stellen dat succesvolle *profilers* zich kenmerken door kennis van de psychologie van de misdadiger, ervaring met opsporingsonderzoek, het vermogen objectief en logisch na te denken en een goede intuïtie. Volgens Hazelwood en collega's kan een gedragskundige achtergrond nuttig zijn maar is begrip van de psychologie van de misdadiger niet te leren in klaslokalen. Ervaring met opsporingsonderzoek zou alleen op te doen zijn door het bestuderen en zelf uitvoeren van talloze zaken. Het vermogen om objectief en logisch na te kunnen denken, houdt onder meer in dat de *profiler* zich niet laat afleiden door het misdrijf, de dader of het slachtoffer. Met het belang van intuïtie zijn we weer terug bij af en lijkt daderprofilering toch een mythische aangelegenheid te zijn.⁷¹

69. Zie Kocsis, Irwin, Hayes & Nunn (2000).

70. Zie R.R. Hazelwood, Ressler, Depue & Douglas (1995).

71. R.M. Holmes & Holmes (1996) noemen dit de *art dimension of profiling*.

Conclusie

In het voorgaande werd duidelijk dat gedragkundige daderprofilering een metier is dat omring wordt door succesverhalen en mythevorming. Er zijn daders aangehouden met kenmerken die tot in de kleinste details overeenkwamen met die welke door *profilers* waren voorspeld, maar onduidelijk is hoe deze *profilers* tot de profielen kwamen en hoeveel foute profielen daartegenover stonden. Er bestaan binnen de FBI-benadering prachtig lijkende – en wellicht juist aanvoelende – typologieën voor seriemoordenaars, verkrachters en daders van andere delicten maar deze zijn niet onderzocht op hun waarde voor de politiepraktijk. Binnen de klinische benadering zijn tal van theorieën toepasbaar op het gebied van de gedragkundige daderprofilering maar is het nogal eens onduidelijk welke theorieën worden toegepast en of de theorieën veel van het gedrag kunnen voorspellen. Binnen de statistische benadering zijn vaak clusters te onderscheiden van samenhangende gedragingen maar is het onduidelijk of deze clusters universeel zijn en niet teveel berusten op de beslissingen van de onderzoeker of misdaadanalist. Er zijn weliswaar enkele studies uitgevoerd op het gebied van de gedragkundige daderprofilering maar dit betreft dan experimenteel (laboratorium)-onderzoek of onderzoek met een gering aantal zaken. We moeten dan ook concluderen dat er nog weinig kennis is van de gedragkundige daderprofilering en dat het onderzoek op dit terrein nog in de kinderschoenen staat. Het is dan wel van groot belang dat het onderzoek gedaan wordt door anderen dan de profilers zelf. Die komen niet alleen uitsluitend met succesverhalen, maar het lijkt erop dat die af en toe erg gechargeerd worden. Een fraai voorbeeld daarvan lijkt Brussel te zijn, die opgaf van zijn grote succes in de Mad Bomber-zaak in de jaren vijftig.⁷² Wij bespraken zijn werk eerder in dit hoofdstuk. Maar was hij wel zo succesvol met zijn analyses van de brieven van de Mad Bomber? Recent berichtte Foster dat in werkelijkheid de dader George Metesky niet, zoals Brussel had beweerd, een pak droeg met twee rijen knopen bij zijn aanhouding, maar zijn pyjama.⁷³ Brussel had zelfs een profiel geschreven dat de politie op een geheel verkeerd spoor bracht. Daarin stond onder andere dat de dader in White Plains, New York woonde. Terwijl de politie in White Plains speurwerk verrichtte, viel Metesky met zijn brieven door de mand, maar op een andere manier dan Brussel later voorstelde. Alice Kelley, een werkneemster van Con Ed, herkende vreemde passages. Die waren afkomstig van Metesky die daarin klaagde over een uitkering die hij naar zijn oordeel onterecht niet ontving. Alice Kelley stelde de politie op de hoogte en weigerde later de beloning van \$ 26000 in ontvangst te nemen omdat zij vond dat zij slechts haar plicht deed. Brussel stuurde de politie het bos in en klopte zich tien jaar later met een gewijzigde versie van de gebeurtenissen op de borst.

Onderzoek laat zien dat rechercheurs doorgaans tevreden zijn over het werk van de *profilers*. Niet zozeer de daderprofielen leiden tot deze tevredenheid, maar veel meer de adviezen die voor het opsporingsonderzoek worden gegeven. Adviezen van *profilers* lijken in slechts weinig gevallen te leiden tot het identifice-

72. Brussel (1968).

73. Foster (2001).

ren van een dader maar in veel meer gevallen tot het vergroten van het begrip van de dader of het misdrijf, het bevestigen van de eigen mening of het bieden van structuur aan het verhoor. Onderzoek⁷⁴ en meningen van ervaren *profilers*⁷⁵ wijzen erop dat een gedegen inzicht in crimineel gedrag van belang is voor gedragskundige daderprofilering. Dit doet vermoeden dat de klinische benadering en de FBI-benadering van daderprofilering van meer waarde zijn voor de politiepraktijk dan de statistische benadering; een indruk die door onderzoek enigszins wordt bevestigd.⁷⁶

74. Zie Gudjonsson & Copson (1997), Kocsis, Irwin, Hayes & Nunn (2000) en Pinizzotto & Finkel (1990).

75. Zie R.R. Hazelwood, Ressler, Depue & Douglas (1995).

76. Zie Gudjonsson & Copson (1997).